

ПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ІЗ РІЗНИМ СОЦІОМЕТРИЧНИМ СТАТУСОМ

Москаленко В.В., Штанько О.О.

Проблема. Дослідження політичних орієнтацій студентів з різним соціометричним статусом досить цікава та нова тема для політичної психології. Ми стверджуємо, що існує зв'язок між вибором політичної орієнтації студентів, їх соціометричним статусом в групі та схильністю до певної поведінки у взаємодії з іншими. Для оформлення політичної орієнтації студента неабияку роль грає психологічні особливості його поведінки у групі, а також його соціометричний статус.

Політична орієнтація особистості – одне з центральних понять політичної психології. Починаючи з праць А.Адорно, Г.Айзенка, Е.Фрома, вивчення психологічних основ політичної орієнтації не втрачає своєї актуальності. В Україні та Росії вивченням психологічних основ політичних орієнтацій займаються В.Васютинський, М.Слюсаревський, П.Фролов, Г.Дилигенський, В.Павлов. Багато хто з дослідників вважає, що політичні орієнтації є основним фактором формування політичної культури, політичної поведінки громадян та здійснення політичного вибору. Тому дослідження цієї політичної категорії особливо важливо серед студентів. Саме студентська молодь є стратегічно важливою соціальною групою для розвитку суспільства, а її цінності і настанови – індикатор суспільних процесів.

Вивченням соціометричного статусу займались У.Бронфенбренер, Я.Л.Коломінський, Дж.Морено, Н.Н.Обозов, Т.Шибутані. Дослідження загалом спрямовані на встановлення взаємозв'язку між соціометричним статусом та такими індивідуально-типологічними характеристиками, як інтровертивність-екстравертивність, зовнішній вигляд, більш молодий вік, велика товариськість, емоційна експансивність, ефективність тощо. Доведено вплив рівня розвитку групи на структуру міжособистісних відносин. Проте

роль та місце соціометричного статусу особистості в становленні політичної орієнтації вивчено недостатньо.

Мета статті: виявити особливості політичних орієнтацій студентів із різним соціометричним статусом в групі.

Класичною працею з вивчення політичних орієнтацій вважається фундаментальне емпіричне дослідження «авторитарної особистості», виконане у США в 40-х роках під керівництвом одного з засновників неофрейдизму Т.Адорно. Використовуючи досить рафіновану методику, автори цього дослідження встановили системний взаємозв'язок різних психологічних рис і поглядів людей, яких вони визначили як «потенційних фашистів» [1].

За даними дослідження, авторитарну особистість відрізняють не лише певні етнонаціональні та соціально-політичні установки, але й характерологічні особистісні риси: відданість прийнятим нормам, готовність до підпорядкування ієрархії та ідеалізація ієрархічної структури суспільства, авторитарна агресивність, забобонність і стереотипна ментальність, дух руйнування і цинізму, гіпертрофований інтерес до сексуальної проблематики, проекція власних визнаних хибними схильностей на інших людей [1].

Недоліки одновимірної схеми Адорно намагався подолати англійський психолог Г.Айзенк. У своєму дослідженні він поряд з «політичною» віссю праві - ліві (за його термінологією, «консерватори - радикали») ввів особливу психологічну вісь «авторитаристи - демократи». Якщо на першій осі розташовувалися типи політичних поглядів: праві радикали - фашисти, консерватори, соціалісти, ліві радикали комуністи, то на другій - політичні темпераменти, вимірювані рівнем жорсткості, нетерпимості і «м'якості», терпимості політичних позицій людини [2].

Дослідження групи Адорно разом з низкою робіт іншого провідного представника неофрейдизму Е.Фромма поклали початок вивченню психології одного з найбільш похмурих суспільно-політичних явищ ХХ в. - фашизму. Одним з різновидів подібної психологічної структури є тип

особистості, орієнтований на затвердження переваги і влади над іншими людьми для того, щоб отримати свободу розпоряджатися чужим життям, знищувати його. Е.Фромм, спеціально окресливши цей психологічний феномен, який він назвав некрофілією (любов до мертвого. - грец.), зазначав зв'язок «некрофільної орієнтації» з гіпертрофованим потягом до сили і влади. Він писав, що для некрофіла характерна установка на силу. Сила є здатність перетворити людину на труп. У кінцевому рахунку будь-яка сила покоїться на владі вбивати. Для такої людини застосування сили є її способом життя [3].

У сучасній психології в найбільшій мірі політичні орієнтації були вивчені в роботі «Соціально-політична психологія» Г.Дилигенського. Дилигенський визначав політичні орієнтації як уявлення людей про відповідні їх потребам цілі політичної діяльності і прийнятних для них засоби досягнення цих цілей. Він стверджував, що орієнтації являють собою соціально-психологічну освіту; словесно виражаються ідеї та цінності в тій чи іншій мірі поєднуються в них з неусвідомленими або не цілком усвідомленими перевагами й мотивами, які люди переживають на емоційному рівні [2].

В. Павлов у своїй дисертації «Психологічна структура політичних орієнтацій» трохи змінює поняття Дилигенського і визначає політичну орієнтацію як «ціннісно і мотиваційно детерміновану систему уявлень про цілі політичної діяльності і засоби досягнення цих цілей, визначальну спрямованість політичної поведінки» [4].

Павлов, на основі свого дослідження виявив активно-демократичну, націоналістичну, авторитарно-патерналістичну орієнтації; орієнтацію, визначені як прагматизм; лібералізм; орієнтація "відповідального власника"; орієнтація на правову соціальну державу; орієнтація на регламентацію економіко-політичних процесів. Типи орієнтацій в значній мірі відповідали політичним партіям і рухам, які отримали найбільшу електоральну підтримку на парламентських виборах. Таким чином, Павлов вважає, що склад спектру

політичних партій, як політичне явище в демократичному суспільстві, в основному визначається таким психологічним феноменом, як політичні орієнтації.

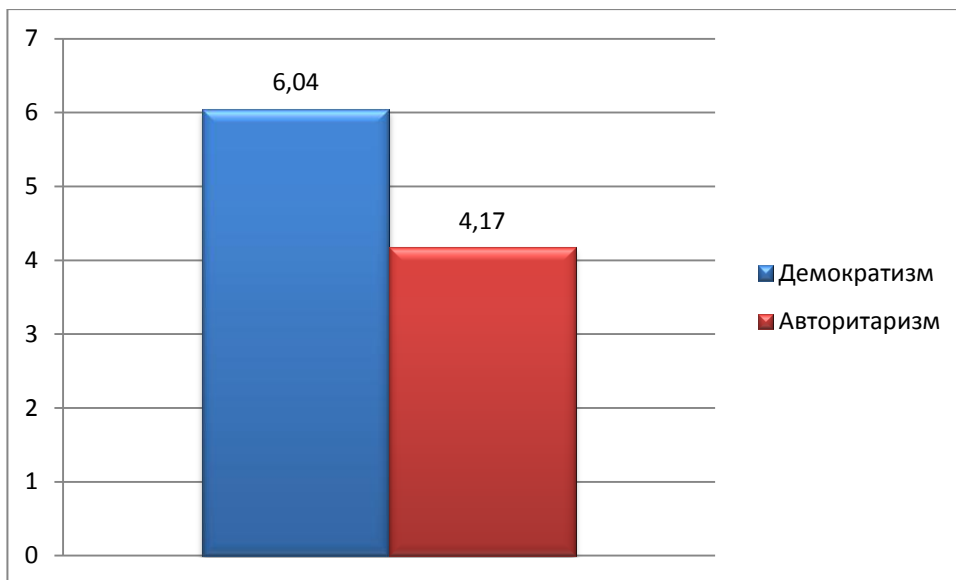
Для вивчення політичних орієнтацій студентів з різним соціометричним статусом ми обрали такі методики:

- 1) Анкета «Політична орієнтація» Р.Карковської;
- 2) Соціометрія Дж.Морено;
- 3) Q-сортування В.Стефансона;
- 4) «Дослідження сприйняття індивідом групи» О.В.Залюбовської.

Дослідження проводилось у ХНУ імені В.Н.Каразіна на різних факультетах у трьох групах окремо. Перша група була з механіко-математичного факультету. Група складалася з 13 чоловік, з яких 3 дівчини та 10 юнаків. Всі вони навчаються в одній студентській групі, що є необхідною вимогою для проведення соціометрії. Наступна група складалась з 11 дівчат, які навчаються на третьому курсі факультету іноземних мов. І нарешті, остання група політологів, що складалась з 10 чоловік (6 дівчат, 4 юнаки). Вибірка досліджуваних налічувала 34 особи.

Результати анкетування студентів показали (діаграма 1), що перевага демократичних поглядів у вісі «авторитаризм-демократія», хоча авторитарні погляди також доволі високі. Жодний з досліджуваних не оцінив демократичні орієнтації зі знаком «-» в порівнянні з авторитарними. Так, бали стосовно демократії від 0 до 11, причому 2 досліджуваних оцінили демократію в 0 балів, всі інші результати наближені до 10. Оцінки щодо авторитаризму мають дещо інакшу картинку, адже тут є результати зі знаком «-». У порівнянні з демократичними поглядами, результати набагато диференційовані, хоча й середній показник дорівнює 4,17, відповіді досліджуваних занадто різні, щоб говорити про який-небудь середній показник. Це може буди пов'язано з тим, що авторитаризм у твердженнях стосується загалом особистості політичного лідера, і деякі студенти вважають, що політичний лідер не обов'язково повинен буди сильною,

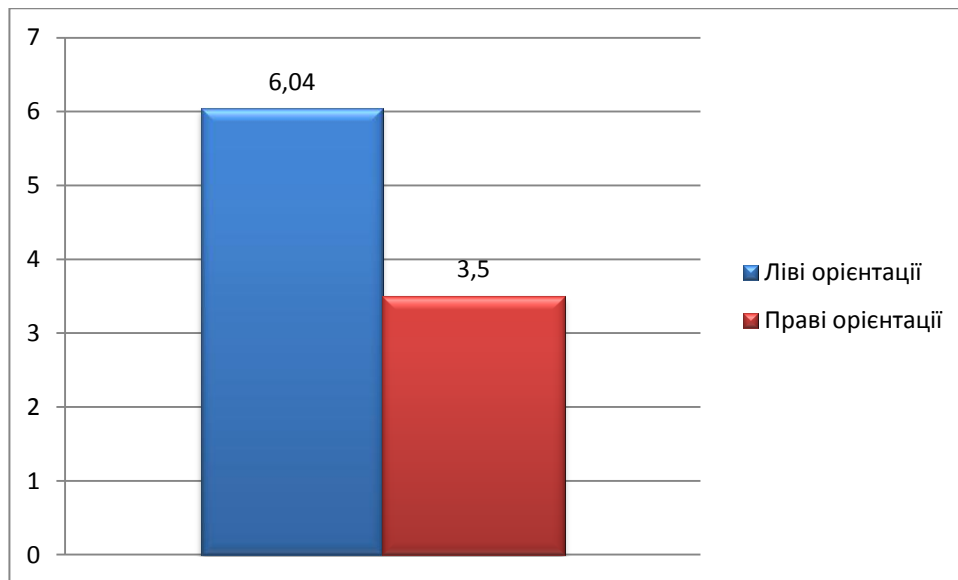
вольовою людиною, «господарем з сильною рукою». Таким чином, студенти продемонстрували прихильність до демократії. (див. діаграму 1)

Діаграма 1. Оцінка студентами тверджень щодо демократизму та авторитаризму

Відносно вісі «ліві-праві», то студенти проявили схильність до лівих поглядів. Так, середнє значення лівих орієнтацій дорівнює 6,04, а правих – 3,5 (діаграма 2).

Особливо виражені ліві орієнтації стосуються таких питань, як нерівність громадян, яка повинна бути якомога меншою (№2); обов'язок усіх працездатних громадян працювати (№5); обов'язок держави давати економічні та соціальні гарантії громадянам (№9). Крім того, більшість студентів вважають, що церква та держава повинні працювати автономно (№13). Єдине ліве твердження, що не знайшло підтримки серед студентів, стосується національних цінностей та традицій (№10). Студенти вважають, що не втрачають своєї актуальності, та мають вплив на розвиток нашої держави (див. діаграму 2).

Діаграма 2. Оцінки студентами тверджень щодо правої та лівої політичних орієнтацій

Оскільки «праві» та «ліві» твердження в анкеті є парними, то відповідно деякі праві погляди були підтримані студентами, наприклад, стосовно національних цінностей та традицій. Але загалом, праві орієнтації отримали меншу підтримку в балах з боку студентів.

Отже, середнє значення сумарного балу, отриманого в групі досліджуваних за усіма питаннями анкети, які стосувались правих та лівих політичних позицій дає підстави охарактеризувати політичну орієнтацію студентів як лівоцентристську.

За результатами методики «Q-сортування», що діагностує уявлення студентів про себе і дозволяє визначити шість основних тенденцій поведінки людини в реальній групі, були отримані наступні результати по всіх шкалах: залежність, незалежність, комунікабельність, некомунікабельність, прийняття «боротьби», неприйняття «боротьби». Середні значення шкал «залежність» та «незалежність» практично рівні, відповідно $x_{сер.} = 9,4$; $x_{сер.} = 10,6$. Це засвідчує про наявність внутрішнього конфлікту, студенти знаходяться під владою двох протилежних тенденцій. Хоча, звичайно, така ситуація спостерігається не у всіх студентів. А саме, 12 студентів мають

виражений внутрішній конфлікт, в них різниця між «залежністю» та «незалежністю» не більше 2 балів. Інші студенти мають більш виражену прихильність до однієї з тенденцій, але в жодного ця тенденція не є істинно переважаючою. Отже, студенти стикаються з проблемою прийняття групових або індивідуальних принципів та рішень, з одного боку, вони прагнуть бути незалежними, самостійно мислити, розраховувати лише на себе, з іншого – є група, яка має свої принципи і яка може впливати на окремого індивіда.

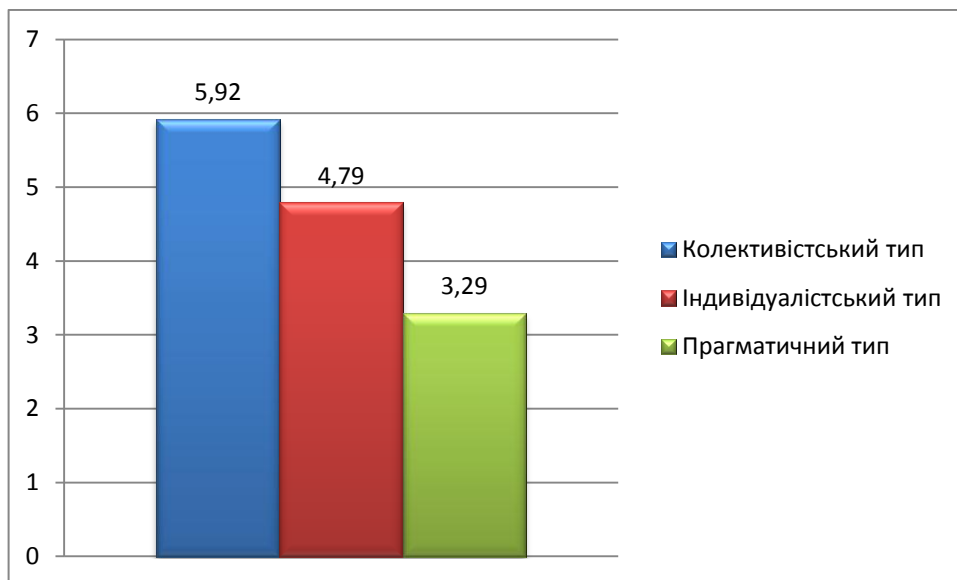
В шкалах «комунікабельність» та «некомунікабельність» переважає перший варіант, його середнє значення дорівнює 12,4. Середнє значення «некомунікабельності» = 7,5. Отже, студенти більше прагнуть не замикатися у собі, а контактувати з групою, емоційно проявляти себе, бути відкритими та комунікабельними. Однак, ця тенденція виражена слабо, є декілька студентів, в яких взагалі переважає «некомунікабельність», хоча таких мало.

В шкалах прийняття «боротьби» та неприйняття «боротьби» також спостерігається внутрішній конфлікт. З одного боку, досліджувані прагнуть участі в житті групи, добиваються потрібного їм статусу в групі. Але, поряд з цим, виникає потреба у відокремленні, у збереженні нейтралітету та схильність до компромісних рішень. Можливо це пов'язано з тим, що практично кожна людина не прагне конфліктувати, прагне мати свій особистий простір, але сьогоденне суспільство потребує від нас активно себе проявляти, бути залученим у всілякі події, добиватися визнання та схвалення.

Результати методики «Дослідження сприйняття індивідом групи» (див. діаграму 3) показали, що в середньому у студентів переважає колективістський тип сприйняття групи. Студенти зацікавлені в самій групі, в успіхах членів цієї групи. На другому місці у рейтингу студентського вибору індивідуалістичний тип сприйняття. Цей тип сприйняття характеризується обмежуванням контактів, відхиленням від спільних форм діяльності. Ці дві шкали можна співвіднести зі шкалами «залежності» та «незалежності» в методиці Стефансона. Середні показники обох шкал доволі

високі. Досліджувані прагнуть внести свій вклад в групу, бути заслуженим членом групи, в той же час, вони прагнуть бути окремо.

Найменш виражений тип сприйняття – прагматичний. Таким чином, студенти практично не відносяться до групи як до джерела вигоди та користі.

Діаграма 3. Результати методики «Дослідження сприйняття індивідом групи»

Отже, переважаючий тип сприйняття групи – колективістський (діаграма 3). Помічена також тенденція, що колективістський тип протилежно пропорційний до прагматичного та індивідуалістичного. Це можна пояснити тим, що, по-перше, відповіді, де досліджуваний прагне бути приналежним групі, відповідно говорять про зниження індивідуалістичного сприйняття, зниження відхилення від групи. По-друге, при колективістському сприйнятті, досліджуваний зацікавлений в групі не для власних цілей, а для загальних цілей, він зацікавлений в успіхах інших членів групи і не збирається використовувати це для особистої вигоди.

За допомогою рангової кореляції Спірмена були порівняні оцінки досліджуваних за шкалами анкети (демократизм, авторитаризм, ліві, праві) з їхніми соціометричними статусами за трьома критеріями (емоційний, діловий, моральний). Були виявлені певні кореляції (Кореляції 1).

Демократичні погляди корелюють зі статусом по емоційному критерію (C1). Кореляція значима на рівні 0,05 (2-стороння) і дорівнює ,421*. Це означає, що, чим вищий статус члена групи по емоційному критерію (C1), тим більше проявляються демократичні погляди.

Студенти з високим емоційним соціометричним статусом вважають, що влада не повинна зосереджуватись в руках однієї людини, що політик повинен знаходити компроміс, що прийняття важливих рішень повинно проводитись через референдуми та громадські слухання. Студенти з низьким статусом вважають навпаки. Якщо студент є центром емоційних відносин у групі, до нього прислухаються з приводу особистісних питань, такий студент не намагається давити на когось, конфліктувати, він не намагається таким чином привернути до себе увагу. Він вирішує питання якомога демократичніше. Тому такі студенти вважають, що влада повинна бути демократичною. Однак, в інакшому випадку, студент буде намагатися встановити свій авторитет, довести свою правоту і тільки свою, тому і владу такі студенти обирають не демократичну.

Авторитарні погляди корелюють з діловим критерієм (C2) з негативним значенням, а саме -,443*. Студенти, що мають високий соціометричний статус за цим критерієм, не підтримують авторитарні погляди.

Студенти, до яких інші звертаються з ділових, учбових питань, схильні до не авторитарних поглядів. Оскільки, такі погляди стосуються загалом особистості політичного лідера, то такі студенти не схильні обирати сильного, вольового лідера. Це можна пояснити тим, що такі студенти отримали свій статус не за «сильну руку», а за високий рівень компетентності, ерудованості, грамотності. Оточуючі вважають, що ці студенти можуть допомогти в певній діяльності, вони мають певні навички та знання, а не просто силу.

Кореляційний аналіз даних анкетування «Політична орієнтація» та результатів методики Q-сортування показав, що демократичні погляди

корелюють із залежністю зі значенням $-,466^*$, кореляція значима на рівні 0,05 (2-стороння). Відповідно, демократичні погляди корелюють із незалежністю зі значенням $,457^*$. Отже, ті студенти, які схильні до прийняття групових стандартів та цінностей, мають не демократичні орієнтації, і навпаки. Студенти з переважаючою залежною тенденцією орієнтуються не на власні думки, а на думки лідерів. Такі студенти потребують менше свободи у вирішенні багатьох питань, вони не можуть самостійно приймати рішення, тому вони орієнтуються на сильного лідера, який скаже, що вони повинні зробити. Тому «залежні» студенти не підтримують демократичні погляди, адже там влада не зосереджена в руках сильного лідера, який зможе повністю задати рамки їхньої життєдіяльності. На відміну від «залежних» студентів, «незалежні» студенти орієнтуються на демократизм. Вони потребують свободи, незалежності, можливості вибирати, вони не можуть піддаватися якомусь одному лідеру. Саме тому, «незалежні» студенти мають демократичні політичні орієнтації.

Кореляційний аналіз даних анкетування «Політична орієнтація» та результатів методики «Дослідження сприйняття індивідом групи» показав, що авторитаризм корелює з колективістським типом зі значенням $-,487^*$, кореляція значима на рівні 0,05 (2-стороння). Досліджувані, які сприймають групу, як самостійну цінність, мають не авторитарні орієнтації. Такі студенти орієнтовані на активну позицію в групі, вони зацікавлені в успіхах своїх товаришів, вони не потребують сильного та вольового лідера. Досліджувані з колективістським типом сприймають групу як дещо спільне, цілісне, дещо, що не має ієрархічної структури.

Праві орієнтації корелюють з прагматичним типом зі значенням $-,478^*$, кореляція значима на рівні 0,05 (2-стороння). Досліджувані, які задовольняють за допомогою групи свої власні потреби, мають не праві орієнтації. Так, наприклад, це стосується твердження «Працювати чи ні – право вибору кожної людини». Прагматичний тип сприйняття групи не підтримує таке твердження.

В результаті проведеного дослідження політичних орієнтацій студентів з різним соціометричним статусом можна зробити такі **висновки**:

1. Студенти в цілому демонструють прихильність до демократії, хоча авторитарні погляди також доволі високі, що свідчить про наявність у сучасної молоді тенденції до потреби у владі сильного, вольового та харизматичного політичного лідера поряд із домінуючими політичними демократичними поглядами.
2. Політичні орієнтації опитаних студентів переважно лівоцентристські за винятком показника національних цінностей та традицій, який відноситься до правих політичних орієнтацій.
3. У досліджених студентів переважає колективістський тип сприйняття індивідом групи, які обрали авторитаризм. Праві орієнтації корелюють з прагматичним типом, а ліві орієнтації корелюють з індивідуалістичним типом сприйняття індивідом групи.
4. Особливості політичних орієнтацій студентів пов'язані з рівнем їх соціометричного статусу. Студенти з високим соціометричним статусом за емоційним критерієм сповідують демократичні орієнтації. «Незалежні» студенти орієнтуються на демократичні погляди, і навпаки, «залежні» – на авторитарні орієнтації. Студенти з високим соціометричним статусом за діловим критерієм не підтримують авторитаризм. Значимих кореляцій за діловим критерієм не було виявлено.

Література:

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. Под общей редакцией д. филос. н. В.П.Культыгина. – М.: Серебряные нити, 2001. – 416с.
2. Дилигенский Г. Социально-политическая психология. М.: Новая школа, 1996.
3. Фромм Э. Бегство от свободы: пер. с англ. – Москва: Прогресс, 1990. – 272 с.
4. <http://www.solidpsycholog.ru/sops-836-2.html>

Аннотация

Изучена взаимосвязь между политической ориентацией студентов, их социометрическим статусом в группе и склонностью к определенному поведению во взаимодействии с другими. Доказано, что студенты в целом демонстрируют приверженность демократии, хотя авторитарные взгляды также достаточно высоки. Выявлено, что политические ориентации опрошенных студентов преимущественно левой политической направленности за исключением показателя национальных ценностей и традиций, который относится к правым политическим ориентациям. Установлено, что у исследуемых студентов преобладает коллективистский тип восприятия индивидом группы, что выбрали авторитаризм. Правые ориентации коррелируют с прагматическим типом, а левые ориентации коррелируют с индивидуалистическим типом восприятия индивидом группы. Доказано, что студенты с высоким социометрическим статусом по эмоциональному критерию исповедуют демократические ориентации. «Независимые» студенты ориентируются на демократические взгляды, и наоборот, «зависимые» - на авторитарные ориентации. Студенты с высоким социометрическим статусом по деловому критерию не поддерживают авторитаризм. Значимых корреляций по деловому критерию не было обнаружено. Ключевые слова: политические ориентации, социометрический статус, студенты, тенденции поведения в группе, демократические и авторитарные ориентации, левые и правые.

Анотація

Вивчено взаємозв'язок між політичною орієнтацією студентів, їх соціометричним статусом у групі та схильністю до певної поведінки у взаємодії з іншими. Доведено, що студенти в цілому демонструють прихильність до демократії, хоча авторитарні погляди також доволі високі. Виявлено, що політичні орієнтації опитаних студентів переважно лівої політичної спрямованості за винятком показника національних цінностей та традицій, який відноситься до правих політичних орієнтацій. Встановлено,

що у досліджених студентів переважає колективістський тип сприйняття індивідом групи, які обрали авторитаризм. Праві орієнтації корелюють з прагматичним типом, а ліві орієнтації корелюють з індивідуалістичним типом сприйняття індивідом групи. Доведено, що студенти з високим соціометричним статусом за емоційним критерієм сповідують демократичні орієнтації. «Незалежні» студенти орієнтуються на демократичні погляди, і навпаки, «залежні» – на авторитарні орієнтації. Студенти з високим соціометричним статусом за діловим критерієм не підтримують авторитаризм. Значимих кореляцій за діловим критерієм не було виявлено. Ключові слова: політичні орієнтації, соціометричний статус, студенти, тенденції поведінки в групі, демократичні і авторитарні орієнтації, ліві та праві.

Resume

This article is devoted to the study of political orientations of students with different sociometric status. A study was conducted among the students of the initial course. We analyzed the approaches to the study of political orientation. Proved that students generally demonstrate a commitment to democracy, although authoritarian views are also quite high. Revealed that the political orientation of the students surveyed predominantly leftist political orientation except indicator of national values and traditions, which refers to the right-wing political orientations. Founded that students in the studied type of perception is dominated by a collectivist individual groups that chose authoritarianism. Right orientation correlated with the pragmatic type, and left orientation correlated with the perception of the individual individualistic type of group. Proved that students with high sociometric status on emotional criteria profess democratic orientation. "Independent" students are guided by democratic views, and vice versa, "dependent" - authoritarian orientation. Students with high sociometric status of the business criteria do not support authoritarianism. Significant correlations to business criteria was found. Keywords: political orientation, sociometric status,

students, trends in the behavior of the group, democratic and authoritarian orientation, left and right.